

*KOCSEV Miklós*¹:

Gyülekezetépítés, de hogyan és milyen (m)értékek mentén?

Egyes gyülekezetépítési modellek rövid áttekintése a 20. század közepétől a jelenkorig

Abstract. Congregation Building, but how and According to What Standards/Values? A Brief Overview of Some Congregation Building Models from the Middle of the 20th Century to the Present Day

Congregation building is one of the disciplines of practical theology. Its goal is to offer congregation models that are attractive and inspiring Christian congregations for today's people. In this work, I review the models in the field of congregation building that I believe can meet this objective today.

Keywords: church, community, goals, opportunities, considerations

¹ Professzor emeritus, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kara; e-mail: miklos.kocsev@gmail.com.

Kiindulási pontok

Azok, akik egyéni vagy közösségük érdeklődési szempontja szerint a gyülekezetépítés terén tájékozódnak, számtalan elmélettel és gyakorlattal találkozhatnak. Írásom címében – hogy ne támasszak fölösleges elvárásokat – próbáltam figyelni arra, hogy mondanivalómat fő vonalakban milyen időkeretben, milyen személyes szempontok szerint szeretném elhelyezni és erről egy rövid összegzést adni.² A jelzett félévszázados időkeret mellett fontos szempontnak tartom, hogy csak a számomra mintaként szolgáló modelleket vegyem sorra. Így a bemutatásra kerülő modellek egy személyes „kirostálás” eredményei. Nekem ezek arról szólnak, hogy életképesek, használhatók a jelenlegi európai és elsősorban protestáns egyházi életvalóságban, így Magyarországon is.

De mint jelzem, mindez csak egy szelet abból a nagy egészből, amit a gyakorlati teológia művelői ezen területen belül ismerhetnek.

A tisztelt Olvasó ebből nyilván látja, hogy egyedi szempontok alapján történő válogatással találkozok a lentiekben. Ezzel azonban nem szeretném azt üzeni, hogy az általam választott út lenne az egyetlen járható gyülekezetépítési irány. Mint majd látható lesz, mondanivalómban különösen is elkötelezett vagyok azon holland református gyülekezetépítési modellek mellett, amelyek a református egyházi létértelmezésben gyökereznek. Ugyanakkor ezen út választását azzal a motivációval is teszem, hogy ezekben a modellekben több akkumulálódott számomra, mint a keresztyén egyházon belüli valamilyen más felekezeti megközelítésben.

A megadott téma alapján bizonyára érthető, hogy ezen írásom a gyakorlati teológiai tudományterületen belül helyezi el mondanivalómat. Ez annyiban esetleg magától értetődőnek is tűnhet, hogy az egyház (valamilyen módon való) életműködésének a leírása, értelmezése és lehetséges jobbítása elsősorban a gyakorlati teológia területe. Ha röviden fogalmazok, akkor az egyházi életvalóságot a gyakorlati teológia igyekszik meglátni/megérteni, arra reflektálni egy jobb mindennapi gyülekezeti életgyakorlat

² Tudatában vagyok annak, hogy dolgozatom kritikát válthat ki több okból is. Egyrészt már 15 éve nem vagyok aktív gyülekezeti lelkész. Másrészt pedig nem mutatok be gyakorlati példákat arra, hogy az általam preferált modellek valamelyike is visszaigazolódott volna akár így, akár úgy.

érdekében. Ha kicsit bővebben fogalmazok, akkor a jelenkorban gyakran használt modell, Osmer alapján³ a gyakorlati teológia az adott egyházi életet illetően: empirikus/deskriptív + értelmező/interpretáló + normatív + pragmatikus feladattal bír. A gyülekezetépítés elmélete a saját területén belül Osmer – és más – gyakorlati teológiai értelmezése(inek) szempontjait igyekszik figyelembe venni, tudatosítva azt, hogy a gyakorlati teológia egy (az adott) egyházi életvalóságot értelmező, azzal párbeszédet folytató és annak jövőjébe investáló (cselekvő) életgyakorlatot igyekszik képviselni.⁴

A gyülekezetépítés mint gyakorlati teológiai tudományág nem csak úgy magától lett és maradt itt velünk az európai gyakorlati teológiai útkeresésben. A nyugat-európai világ egyházi életében a múlt század hetvenes éveiben kezdett érződni a létszámbeli fogyás. Ennek a negatív folyamatnak is lecsapódása a gyülekezetépítés iránt megnövekedett érdeklődés. Miután egyre jobban érezhető volt az egyházi élet magától értetődőségének elvesztése, annál inkább volt szükség olyan tudományterületek adta támogatásra, amely a gyülekezeti élet megtartása és vitalitása érdekében használható.

Megközelítési és fogalmi pontosításból adódóan következik, hogy...

Amikor gyülekezetépítési modellekről beszélek, akkor fontosnak tartom jelezni, hogy nem új gyülekezetek plántálása a mondanivalóm témája. Számomra – ahogy ez látható is lesz – a meglévő, adott gyülekezeti valóság a kiindulási pont, felvetve az adott gyülekezeti valóságra vonatkozóan azt a kérdést: ami van, az úgy jól van-e, vagy lehetne jobb, ill. másként is? Hogy miként lehetne változtatni az adott gyülekezeti életvalóságon? Az erre adott gyülekezetépítési válaszokból kiderül, hogy ilyenkor gyakran határterületeken mozgunk, azaz: a keresztyén missziói szempontok vagy a vezetés/szervezetelmélet világi gyakorlatából vett szempontok is megjelenhetnek egy-egy modell kapcsán. Ugyanis kiderül, hogy egyik gyülekezetnek erre, a másiknak arra lenne az adott helyzetben szüksége. Hermetikusan lezáró határokat a gyülekezetépítésben felhasznált forrásokat illetően nem könnyű és nem is biztos, hogy meg kell húzni.

³ OSMER, Richard (2008): *Practical Theology. An Introduction*. Eerdmans.

⁴ A gyakorlati teológia feladata kapcsán a jövő érdekében történő „befektetés” gondolatát Jan Hendrikstől kölcsönzöm (HENDRIKS, Jan (2008): *Verlangen en vertrouwen. Het hart van gemeenteopbouw*. Kampen, Uitgeverij Kok).

A gyülekezetépítési elméletek nem zárják ki azt, hogy ebben a folyamatban fontos adminisztratív/szervezési/vezetési (kübernézis) területek is érintettek legyenek. Egy adott szervezet (organizáció) intézményszerű működése, annak külső formába öntött megjelenése alapfeltételnek számít. Ilyenkor elképzelhető, hogy szervezeti/elméleti/fejlesztési szempontok válnak hangsúlyossá. Ezzel a szervezeti formával párhuzamosan jelen van az adott közösség életmegnyilvánulása, mint egy élő organizmus a külvilág előtt. Ezzel üzen az adott szervezet (organizmus) jó vagy kevésbé jó életképességéről, élettani (egészséges vagy beteg állapotának) működéséről a külvilág számára. A megszólító külső forma hordozza a tartalmat, adja a keretet. A belső életműködés pedig kitölti a keretet, és tartalmának üzenete van a külvilág felé. A külső forma és az üzenet lényege az „Isten-rendje” szerint valósul meg és van jelen a világban.⁵ A gyülekezetépítési megközelítés szerint mindkét alkotóelemre (formai szervezet és éltető tartalom) szükség van. Ezek kiegészítik egymást. A gyülekezetépítési koncepció arra figyel, hogy mindkettő lehetőleg a legtöbbet hozza ki magából egy adott helyzetre vonatkozóan. A kettő kombinációja adja az egészséges formát és tartalmat.⁶

Ami számomra a bemutatásra kerülő modellekben fontos értékmérő, az nem más, mint a „participáció” kérdése. Ki és mit tud hozzátenni egy adott helyzetben a jobb vagy másabb gyülekezeti lét megvalósításához és megéléséhez? De mit is jelent számomra ez a gyülekezeti életben való participálódás? Alapvetően egy hármast, az Ige szerinti gyülekezetlétet meghatározó tartalom meglétének a megélése. Ez pedig: a misztika (kérügma) – koinónia – diakónia jelenléte az adott gyülekezet életében, mint annak ismertetőjele. Ez magába foglalja azt, hogy a gyülekezet léte ebben a hármast összefüggésben egy relacionális történet, mégpedig ennek a három pillérnek a folyamatos egymásra

⁵ Abraham Kuyper is foglalkozott ezzel a témával a 19. század végén, amikor új református felekezetet, egyetemet és politikai pártot alapított. Egyháznak lenni = Jézusban új életet nyerve azt jelentettni, láttatni ezt a világban, az adott társadalmi keretek között. Hatással lenni a mindennapi életre, mint élő szervezet (Organisme). De ennek az új életnek szervezeti, intézményes keretre van szüksége (Instituut). Igaz, ez utóbbi megjelenési forma előbb-utóbb eltűnik, feleslegessé válik, és végül megmarad az organikus létforma (az eklézsia), mert ez lenne Isten munkájának a célja – vélekedik Kuyper.

⁶ STOPPELS, Sake (2009): *Voor de verandering. Werken aan de vernieuwing in gemeente en parochie*. Zoetermeer, Boekencentrum. 47.

hatása, tartalmi megújulása által.⁷ Azaz: a gyülekezetlét értékmérője ennek a hármas tartópillérnek a mindennapi életben való megvalósítása. Más szavakkal: az Isten-ember történetét tanuló, a liturgiában mint közösségben az Isten–ember kapcsolatot ünneplő és javait a rászorulóval megosztó, a világban szolgáló létforma az Ige szerinti gyülekezet. Ebben lehet vállalni (participálódni) a saját részem, vagy ebből kivonva magam, csak „fel-/kihasználói” szintű egyháztagként élni.

A gyülekezetépítési modellek alapvetően megválaszolendő kérdése számomra: mennyiben törődik az üggyel (ami a keresztyén gyülekezet Istentől vett küldetése) és az emberrel (aki ezt az ügyet felvállalja saját képességei és lehetőségei szerint). Participálódni – résztvevővé válni Isten ügyében egyénileg és gyülekezeti összefüggésben – annyit tesz, hogy hozzáteszem, beleadom a magam részét. A bemutatásra kerülő modellek mindegyike ezt a személyes hozzájáruló, aktív jelenlétet kéri és várja el az adott gyülekezet tagjaitól.

A személyes hozzáállás szempontja kapcsán válhat világossá, hogy a gyülekezetépítés útján az adott gyülekezeti tag nemcsak elvárhat, hanem személyesen hozzájárulhat közössége jobb életéhez – ahogy a mindennapi életben egyre fontosabbá válik a társadalmi gondoskodás mellett a felelősség megosztása is a személyében érintett (gondoskodó hozzátartozó) felelősségével. Az adott személy (közösség), hozzátartozóm vagy önmagam jobblétéről, megmaradásáról, jövőjéről való gondoskodás/gondolkodás nemcsak külső (állami vagy más) szervezetek felelőssége, hanem személy szerint az enyém is, mint érintetté. Az egyéni (individuális) felelősség felértékelődik.

A gyülekezetépítési modellek megértése, értékelése és megvalósítása egy adott gyülekezeti élethelyzetre vonatkozóan számomra mindig a szükséges (kívánatos) és a lehetséges – mint kettős fókusz – figyelembevétel mellett történik. Mi az, ami egy életképes és vonzó közösségi létezés szükséges (kívánatos), és mi az, ami egy adott élethelyzetben lehetséges. A két fogalomnak – mint fókuszpontnak – tartalommal való megtöltése folyamatos odafigyelést és a lehetséges összhangot igényli.

Lezárva ezt a gondolatsort, és lassan továbblépve, a későbbiekben látható lesz bizonyos fokú elköteleződéselem Jan Hendriks⁸ modelljei mellett. Ennek indokaként

⁷ STOPPELS (2009), 24.

⁸ Jan Hendriks holland református szociológus és gyakorlati teológus (1933–2016). Gyülekezetépítési elméleteit mintegy harminc éven át a VU Amsterdam Teológiai Fakultáson végzett oktatói, valamint gyülekezetek között végzett felméréseire és tapasztalataira alapozta.

hozom fel, hogy Hendriks modelljei gyakorlati visszajelzések alapján formálódtak és változtak. Valamint ezek mögött vallásszociológiai, szervezetelméleti és teológiai szempontok állnak úgy, hogy ő maga is tájékozott volt más mértékadó, a gyülekezetépítésre vonatkozó elméletekben.

Nézzük a folyamatot...

A gyülekezetépítési elméletek alapvető szempontjait – még ha ezeknek csak egy szeletére figyelek is – nem lehet, vagy nem tanácsos figyelmen kívül hagyni, ha tenni szeretnénk valamit a minőségibb gyülekezeti életmegnyilvánulás érdekében. Természetesen nem kizárva azt, hogy a jobb, minőségibb közösségi életcél érdekében a gyülekezetépítési elméleteken kívül számtalan más közösségmegújító lehetőség is van.

Ezeket a gyülekezetépítési teóriákat lehet, hogy felekezeti, így akár ekkleziológiai vagy más egyéb szempontok szerint lehetne akár külön-külön is sorra venni. Amit a történelmi egyházak, ezen belül is a protestáns felekezetek szempontjából – szemelvényyszerűen és egyféle „iránytűnek” – összefoglalóan figyelembe veszek, azok hatékonysága számomra általánosságban meggyőzőnek tűnik. Ezek az alábbiak.

A 20. század második felében az egyre jobban szekularizálódó (majd globalizálódó)–individualizálódó–pluralizálódó világban⁹ (mintegy a demokratizálódás eredménye) a nyugat-európai egyházi közösségek (különösen is a történelmi egyházak) egyre jobban tapasztalták a gyülekezeti tagok létszámbeli fogyását. A gyülekezetek aktív és szolgálatkész tagjai megfogyatkoznak. Egyben láthatóvá válik az is, hogy a gyülekezet aktív tagjainak átlagéletkora egyre magasabb lesz. Vegyük ezt tudomásul, és tétlenül, minden reményt feladva szemléljük a csökkenést és a megszűnésre utaló életveszélyes irányt? Ez a hozzáállás nem járható út. A reménytelen szemlése ennek a leépülésnek nem lehet megoldás.¹⁰ A „distanca luxusa” nem vezet vissza a megmaradás útjára.

A nyugat-európai – elsősorban gyakorlati – teológiai gondolkodásban erősödik fel a gondolat: ha a gyakorlati teológia egyik feladata, hogy az egyház életműködését

⁹ A társadalom szekularizálódik, az egyén individualizálódik, a közösség (hitértelmezése) pluralizálódik.

¹⁰ SÖLLE, Dorothee – STEFFENSKY, Fullbert (1995): *Wieder den Luxus der Hoffnungslosigkeit*. Freiburg, Herder Verlag.

figyelje és arra reflektáljon, akkor ideje átgondolni a gyülekezetépítéshez használható elméleti alapokat. Ennek a gyakorlati teológiai áttekintését követhetjük a második ezredfordulóig Chr. Möller munkájában.¹¹ Möller és a témával foglalkozó teológusok szívesen utalnak azokra az elsősorban újszövetségi igei alapokra, amelyekre a gyülekezetépítési elméletalkotás támaszkodhat.¹² Ezeknek „felfedezése” jelentős lökést adott a gyülekezetépítési elméletek teológiai alapvetéséhez.

Fontos megemlíteni, hogy a múlt század utolsó évtizedeiben jelentős, a gyülekezetépítést segítő munkákat írt Chr. Schwarz.¹³ Az általa képviselt gyülekezetépítési szempontok – véleményem szerint – elsősorban a gyülekezeti tagokban meglévő karizmákra építenek. A karizmák adta megközelítési modellje(i) jelentős hatással vannak a történelmi egyházakra, így magyar nyelvterületen is. Világos alapelvei a gyülekezetépítés összetevőit illetően szeretnének eljuttatni arra a felismerésre, hogy a gyülekezeti élet egy „folyamatos növekedési történet”. Ez pedig úgy valósulhat meg, hogy a gyülekezet vezetése és a gyülekezet tagjai használják azokat az Istentől kapott karizmáikat, amelyek a növekvő gyülekezet építését szolgálhatják. Így történhet meg az, hogy nem a meglévő gyülekezeti állapot javíthatása, hanem a gyülekezet életének átfogó tartalmi megreformálása a cél. Ez egy forradalmi folyamat az adott közösség életében.¹⁴

Remélhetőleg nem túlzok, amikor utalok arra, hogy Schwarz teológiai gondolkodása gyülekezetépítési elméletére vonatkozóan elsősorban Mc. Gawren és P. Wagner pasadenai (Fuller Theological Seminary, Kalifornia) iskolájára alapul. Amit ott tőlük megtanul, azt alkalmazza egy nyugat-európai egyházi valóságra. Kétségtelen, hogy az általa ott elsajátított szellemiség a gyülekezetépítés számára jelentős missziói és evangelikál szempontokat is magába foglaló utat kínál.¹⁵

¹¹ MÖLLER, Christian (2004): *Einführung in die Praktische Theologie*. Tübingen, A. Francke Verlag, 45–71.

¹² Pl.: 1Kor 14,26; Ef 2,21; Ef 4,12,16; 1Pt 2,4–10.

¹³ Egyszerűbbnek tartom ezen a helyen, ha egy internetes oldal kínálja a német és magyar nyelvű könyvek sorát Schwarz munkáit illetően: <https://bookline.hu/szerzo/christian-a--schwarz/12833764?page=1>.

¹⁴ SCHWARZ, Christian (1993): *Die Dritte Reformation. Paradigmenwechsel in der Kirche*. C&P Verlag.

¹⁵ Schwarz alapszempontjai a gyülekezet megújulása és épülése kapcsán fő vonalakban a következőkre fókuszálnak: céltudatos lelkipásztori munka (aminek tartalmi jellemzői a vízió

Ahogy az gyakran lenni szokott, így ebben az esetben is már Schwarz munkáinak megjelenése idejében megerősödnek azok az „ellenhangok”, amelyek a gyülekezetépítési elméleteket idegenkedve fogadják. Ennek több oka is lehetett. Összefoglalva azt érdemes ebből kiemelni, hogy az ellenhangok előszeretettel utalnak a Mk 4,26–29-ben olvashatókra. Egyébként pedig minden gyülekezeti aktivitás gyülekezetépítésnek számít. Arról nem is szólva, hogy az egyháznak nem külső adottságai és látványos megjelenése, hanem hitelessége miatt kell észrevehetőnek lennie. A minőség fontosabb, mint a mennyiség.¹⁶

Pár év késéssel, de nem kisebb hatással jelent meg Klaus Douglass könyve, *Az új reformáció – 96 tétel az egyház jövőjéről*.¹⁷ Nagy valószínűséggel Douglass jól ismeri Schwarz munkáit és annak a gyülekezeti életre való kihatását. A német protestáns egyházi helyzetet alapul vevő és a gyülekezeti életet kritikusan elemző Douglass munkája közérthető helyzetlátásról tanúskodik. Egyházi – így a magyar református – életünket megújító szándékkal, teológiai megalapozottsággal a gyülekezeti élet átfogó megreformálását célozza meg a szerző. Munkájában olyan példákon keresztül illusztrálja a gyülekezeti élet megreformálását, amelyeket maga is kipróbált, és amelyek pozitív hatással voltak az általa vezetett gyülekezet életére. A lelkipásztori szerep újradefiniálása, az istentisztelet, az egyházi kommunikáció közérthetőségének átgondolása, a lehetséges munkatársi réteg megszólítása, azok szolgálatba állítása és különösen is a lelkészcentrikusság mérséklése áll a mondanivaló középpontjában. Ezeknek a változásoknak a megvalósítása komoly kihívást jelenthet a református gyülekezetek számára. Ezekkel szembeülve Klaus Douglass elemzése és motiváló megoldásainak ismerete tanulságos lehet. Tudomásom szerint van olyan magyarországi református gyülekezet, amely átvett sok olyan építőelemet Douglass munkájából, ami gyülekezeti életük javára szolgált.

+ delegáció + szupervízió) → (lelki) adományok orientálta munkatársi jelenlét → a spiritualitás szenvedélyes megélése → célravezető struktúrák → inspiráló istentisztelet → széleskörű kiscsoportos gyülekezeti munka → evangéliumi diakónia → magas szeretetkvóciens (SCHWARZ, Christian (1991): *Der Gemeindefest. Kybernetisch Gemeindeaufbauen*. C&P Verlag. (Serie: Kirche für Morgen)).

¹⁶ A 2021-es népszámlálási adatok értékelése – csökkenő létszámú egyháztagság – kapcsán ez a helyzetértékelő értelmezés mintha fontosabb lenne, mint korábban.

¹⁷ DOUGLASS, Klaus (2002): *Az új reformáció – 96 tétel az egyház jövőjéről*. Budapest, Kálvin Kiadó.

Magyarországi – feltehetően elsősorban protestáns – egyházi köreinkben Schwarz munkái és Douglass fentebb említett könyve mellett nyilván számtalan más gyülekezetépítésre vonatkozó, ill. abban hasznosítható munka ismert.¹⁸ Ezek között az elmúlt negyed évszázadban megjelent magyar nyelvű munkák között úgy gondolom, szintén jelentős sikert tulajdoníthat(ott) magának Rick Warren munkája, a *Céltudatos gyülekezet*.¹⁹ Amit mindenképpen szeretnék kiemelni ebből a könyvből, az Warren előremutató és tanulságos „figyelmeztetése”. Ebben felhívja a figyelmet arra, hogy a könyvében bemutatott gyülekezetépítési modell egy adott helyen, adott helyi körülmények között és időben kidolgozott modell. Ez egy minta, de nem jelenti azt, hogy minden helyen és közösség életébe át- vagy lemásolható. Számomra ez azért fontos gondolat, mert megóv attól, hogy külső mintákat átvéve mindig alkalmazható lenne bármelyik gyülekezet élethelyzetében anélkül, hogy azt helyzetre mérten aktualizálnánk. Ezt azért is hangsúlyozom, mert tapasztalatom szerint nagyon nehéz sokaknak ezt megérteni, és eltekinteni a „másolás” csábító, de helyzetre illeszthetetlen útjától.

A gyülekezetépítés – és az abban felhasználható missziói, karizmákra alapuló vagy vezetéselméleti szempontok mellett és azok – eddigi vázlatos áttekintése után mondanivalóm más irányt vesz. Ez az irány pedig egy, a teológiai szempontokat figyelembe vevő, de – meghatározó világi struktúrák adta – rendszerszemléleti elméleteket is hasznosító, a gyülekezeti élet valóságában kipróbált modellek felé való odafordulás. Ez itt főleg a holland református egyházakon belül ismert egyik modell(sor) számbavétele lesz, ami Jan Hendriks munkáinak összegzése,²⁰ valamint egy többszerzős gyakorlati teológiai munka villanásszerű bemutatása. Ezeket majd látva – vagy akár már most sejtve – azt lehetne mondani: ezek nem mutatnak lényeges különbséget az eddigi modellek és lehetőségek mellett. Ez lehetséges, hogy így is van. Amit Hendriks gondolataiból itt mégis kiemelek, az elsősorban az, amit az eddigiekben felsorolt modellek nem tartalmaztak, jóllehet hasznosságuk előttem nem kérdés.

¹⁸ Hazai egyházi köreinkben sokak előtt ismertek Tomka János és Bögel György könyvei, melyek jelentős „egyházi” sikert tudhatnak maguk mögött. Ezeket is inkább a Harmat Kiadó ajánlásával veszem sorra: <https://www.harmat.hu/szerzo/tomka-janos-bogel-gyorgy/>.

¹⁹ WARREN, Rick (2008): *Céltudatos gyülekezet. Növekedés és küldetés az üzenet feláldozása nélkül*. Új Remény Alapítvány.

²⁰ Jan Hendriks gyülekezetépítési elméleteit több könyve összegzéseként már bemutattam. (KOCSEV Miklós (2006): *Ezredvégi színek. Impulzusok a holland református gyakorlati teológiából*. Budapest, KRE HTK Doktori Iskola – L’Harmattan Kiadó. 164–238.).

Hendriks esetében igyekszem nem ismételn a tőle már általam sokszor elmondottakat. Sokkal inkább törekszem mondanivalója összegzésében a hangsúlyos pontok kiemelésére, még akkor is, ha ezek már valamelyest az eddigiek alapján ismertek lehetnek. Annyi bizonyos számomra, hogy a Hendriks által bejárt út a gyülekezetépítés terén nem ment el szórtanul azon munkák mellett, amelyek hatással lehettek rá. Így gondolok részben Kurt Lewin és Ronald Lippitt 20. század közepén megjelent munkáira. Ők annak idején a szervezeteknek változásra és megújulásra való igényét figyelve alkotják meg idevonatkozó ismert modelljüknek a gerincét az: „Unfreezing → Moving → Refreezing” folyamat lépéseiben.²¹ Ezek a lépések a gyülekezetépítési modell alapjainak számíthatnak Hendriks számára, attól függetlenül, hogy más tudományterületek ezeket már jóval korábban használták. Így gondolok Kor Schippers összefoglaló elméletére, amely az 1980-as évek közepére tisztult le Schippers gyülekezetekre vonatkozó helyzetlátásában. Szerinte a gyülekezetépítés: a gyülekezet alapfunkciója → amiben a tisztségviselők szolgálata által is → megnyílik az élet és a növekedés előtt → (és) az ehhez elsajátított módszerekkel → gyülekezet kíván lenni Jézus Krisztus evangéliumának üzenete szerint → egy adott világban (élethelyzetben) megvalósítva azt.²²

Természetesen hatással lehettek még Hendriks gondolkodására mindazok az elméletek, amit vele időben szinte párhuzamosan a fentebb már említett Christian Schwarz, vagy éppen a népegyházra koncentrálva Michael Herbst²³ dolgozott ki.

²¹ Ezt a három pilléren nyugvó szervezeti változ(tat)ásokra vonatkozó dinamikus folyamatot Schippers valamivel bővebben mutatta be Lippitre hivatkozva. Amikor annak változást illető hétlépcsős elméletét átdolgozva és kibővítve a gyülekezetépítés terén próbálta bemutatni azt, akkor azt a következő pontokban vette sorra: mérjük fel a változásra vonatkozó igényeket → a helyzetből fakadó diagnózis alapján határozzuk meg az új célokat → ezekből a prioritások kiválasztása → a változáshoz (a célok eléréséhez) szükséges módszer, eszköz és vezetés meg-/kiválasztása → a változásra vonatkozó terv(ek) elkészítése → ezek(nek) kivitelezése → a változások stabilizálása (konszolidáció) → a megtett út kiértékelése (evaluáció).

²² Schippers gyülekezetépítésre vonatkozó elméletét – ebben és a fenti lábjegyzetben leírtakat illetően – alapvetően előadásában fejtette ki a Kampeni Teológiai Főiskolán (akkori nevén: ThHK).

²³ HERBST, Michael (1987): *Missionarischer Gemeindeaufbau in der Volkskirche*. Stuttgart, Calver Verlag.

Hendriks munkáit summázva – alkalmanként tőle vett metaforákat is használva – az alábbiakat tartom tehát fontosnak saját egyházi, gyülekezeti életünkre is vonatkoztatva:

- A gyülekezetépítés egy „közös utazás”, amiben mindenki meg- és hozzáteszi azt, amire képes, és nem szervezett kirándulásban szeretne részt venni (amiben a lelkész az idegenvezető), ahol semmi egyéb dolgunk nincs, mint csak fel- vagy kihasználni a kínálatot (mivel hotelről hotelre járva visznek és vezetnek).

- A gyülekezeti élet megváltoztatására vonatkozó igény esetén minden esetben át kell gondolni, hogy a külső tanácsadók, szakértők javaslatai mennyiben alkalmazhatók a helyi adottságokra úgy, hogy az reálisan számol a gyülekezeti tagokban meg(nem)lévő erőforrásokkal. Ezért a külső tanácsadók igénybevétele nagy körültekintést kíván, mert nem tudható mekkora valós helyzetismerettel rendelkeznek.

- Ha nincs bennünk vágy és igény (nincs motiváció) egy rossz és így nemkívánatos (gyülekezeti) élethelyzet megváltoztatására, és nincs jó cél, amit el szeretnénk érni, akkor nem fog történni semmi. Vágyakozás a jobbra (mert vannak céljaink) és bizalom abban, hogy együtt erre képesek vagyunk – ez a közös út lényege. Gyakorta megtörténik, hogy a változás kivitelezése közben elfogy az energia, csökken a motiváció, mert nem hiszünk magunk sem a cél elérésében, a „sikerben”. Az a gyülekezet, amelyik elsősorban a félelmeivel küzd, ott a bizalom nem tud gyökeret verni. A csak a félelmeire fókuszáló gyülekezet a saját jövőjét ássa alá. Így a kérdés nem más: Többet küzdünk-e a félelmeinkkel, mint amennyire bízunk egymásban?

- Ahhoz, hogy jó, a közösség javát szolgáló változásokat érthessünk el, ahhoz a folyamatot kísérő, azért felelős vagy vezető gyülekezeti elöljáróknak (így pl. a presbitereknek) „önrendeződése” elengedhetetlen. Változást úgy, hogy magunk nem vagyunk szintén készek a változásra vagy önmagunk belső átrendeződésére, nehéz lesz végig vinni. Másoknak megmondani, hogy „mit és hogyan kellene”, magunk pedig saját magunkra vonatkozóan nem teszünk semmit, az nem fog eredményre vinni. Ezért minden változás vagy annak tervezése előtt először önmagunkkal nézzünk szembe, hogy mint ennek motiválói, vezetői készek vagyunk-e erre (egyféle „öntraszformáció” szükséges).

- A változások és céljaink eléréséhez egy megosztott (a résztvevők számára is elfogadott) identitástudatra van szükség. Azaz: nemcsak a vezetők, hanem a gyülekezet is tudja, mi az út lényege, merre, miért és hogyan megyünk úgy, hogy számolunk minden útitárs egyéni adottságával a cél elérése érdekében. Amennyiben a közösség

tagjainak többsége nem osztozik a célok elérésében (hiányzik a közös céllal való azonosulás), akkor az az út akár a „az Egyiptomba” való visszafordulás útjává válhat, mert még az is jobb, mint a bizonytalan tünő vándorlás.

- Egy szekularizált világban szükség van egy olyan „(be)fogadó” egyházra, ahova betérhetnek az eltévedt életutasok, az idegenek, a senki és semmi nélkül lévők. Ők is asztalhoz telepedhetnek, mert a Mester vendégül látja őket, a tanítványok pedig szolgálnak az asztal körül. Az ilyen típusú gyülekezeti közösségnek számolnia kell azzal, hogy olyan „vendégek” (alkalmi betérők) is lesznek, akik ebből a „fogadóból” fizetés nélkül távoznak. Így az ezzel járó terhet a gyülekezetnek kell vállalni akár annak a tudatában is, hogy ilyen betérők máskor is lehetnek. A „(be)fogadó” egyház kockázatos irány, mivel a vendéglátók (a fogadás) terhe nagyobb, de lehet, hogy eredményesebb.

- Egy vitális és vonzó gyülekezet identitásának megfogalmazása nehezen elképzelhető néhány fontos koordináta megléte és hasznosítása, megélése nélkül. Ezek az identitást formáló tényezők: a jó (pozitív) légkör → a szolgáló vezetés → a segítő és kapcsolatépítő struktúrák → a közösen elfogadott célok megvalósítása.

- Bármilyen gyülekezetépítési modell esetében végig kell gondolni: hol vagyunk (milyen a társadalmi közeg) → mi a gyülekezet küldetése (misztika – koinónia – diakónia) → milyen lehetőségei vannak a gyülekezetnek az adott környezetben (ott mire lenne elsősorban szükség) → milyen egyéni, a gyülekezet tagjaiban meglévő adottságaink vannak a küldetésének megvalósításához (egyénilag mit tudunk hozzátenni). Ez utóbbi szempont folyamatosan hangsúlyos Hendriks számára, amit ő a szubjektum komolyan vételeként összegez. Azaz: a gyülekezeti tagok nem folyamatvégrehajtók (nem tárgyak), hanem önálló identítások, akik maguk döntenek a saját és közösségük ügyében. A gyülekezeti tagnak mint szubjektumnak meg kell találni a helyét az adott közösségi folyamatban. Bármelyik gyülekezetépítési modellt is tartanám használhatónak, minden esetben számot kell vetni az adott közösségben meglévő fizikai–szellemi–spirituális (összegezve: a humán) tőke adta lehetőségekkel.

- Egy fogyó és elöregedő gyülekezet nem értéktelen közösség. Ha teszi így is azt, ami küldetésének lényege (misztika – koinónia – diakónia), akkor a „régie tömlőben jó bor van”, amit meg kell becsülni. Becsüljük meg a meglévő erőket, és vegyük számba, mi az, amit így is meg tudunk tenni és élni. Nem azon siránkozni, hogy mi nincs, hanem

számba venni és megbecsülni azt, ami még van, és azzal élni tudni. Ez már nem a domináns többség tudatával, hanem a kognitív kisebbség valóságában megélt közös élet.

- Ha egy gyülekezet jól funkcionál, akkor az nem egy tükör (ami visszatükrözi azt, ami a társadalomban történik), hanem egy ablak (amin kitekintve más panorámát látunk). Ezen az ablakon kitekintve egy éltető panorama tárul elénk. Amit láthatunk, az egy *ellenkultúra*, amit a küldetését megélt gyülekezet képvisel az alábbiak szerint:

- Szemben a gyanakvó társadalmi életgyakorlattal az egymás iránti bizalom útját járva élni.

- Szemben egy istensötétséget közvetítő és agnosztikus világgal, amiben nem valamivel, hanem Valakivel, a mi Atyánkkal éljük a mindennapjainkat.

- Szemben a társadalomban érezhető számtalan, emberek közötti különbséggel és távolságtartással, a *Distanzreduzierung* útját választani a saját gyülekezetünkben is és a világban is.

- Szemben a félelmeivel küzdő alapállással (Hogyan éljük túl mindezt?), azzal a tudattal élni: Hogyan tudok javára lenni a másoknak?

- Szemben egy nyugtalan és kétségekkel teli életszemlélettel – reményt kínálni.

- Szemben a rideg és hideg hétköznapi társadalmi valósággal – otthont, hajlékot kínáló (be)fogadó egyháznak lenni.²⁴

Ez utóbbi szempontsört az *ellenkultúra gondolatát* illetően szeretném kihangsúlyozni. Azért, mert magam is látom, hogy a nyugat-európai egyházak is mintha beletörődtek volna a lassú, de biztos megszűnésbe.²⁵ Prognózisok által hagyják magukat vezetni, amelyek arra vonatkozóan mutatják az irányt, hogy „mikor jön el a vég”.

A gyülekezetépítésen belül Hendriks utolsó munkáinak üzenete nem ezt az utat járja. Számol az egyházi élet valóságával, de nem azért, hogy belenyugodjon a lassú kimúlásba, hanem mintha érezné, hogy ha rátalál a gyülekezet (és így egy nagyobb

²⁴ HENDRIKS, Jan (2014): *Goede wijn. Waarderende gemeenteopbouw*. Utrecht, Uitgeverij Kok. 121.

²⁵ A félreértés elkerülése végett jelzem: itt nem arra gondolok, amit hazai egyházi megnyilatkozásainkban úgy emlegetünk, hogy „...míg Nyugat-Európában bezárják a templomokat, addig mi újakat építünk”. Nyilván nálunk is lenne ok arra, hogy bezárjunk templomokat.

egyháztest) egy adott világban az ellenkultúra tartalmára, akkor az megszólíthat és embereket „iniciálhat” egy Isten-titkot hordozó közösségbe. Mert egy ilyen közösség éltető karakterjellemzőkkel bír. Ez az „egyházi ellenkultúra” tartalmát illetően számomra a társadalmi felelősségvállalást is magába foglaló üzenettel bír. A fentebb leírtakat ismét kihangsúlyozva és átgondolva: mi a gyülekezet küldetése egy adott társadalmi közegben, ami az adott körülmények között vonzó és széles társadalmi közeget tápláló, éltető erőt jelent? Az élet adott helyzetre vonatkozó kontextusát, összefüggéseit nem a gyülekezet választja. De ebben az adott helyzetben azt kell kínálni, ami a gyülekezet küldetése, úgy, hogy amaz összhangra találjon a helyi, emberi út- és létértelem-kereséssel.

Mondanivalómat illetően elköszönők Hendriks több évtizedet átölélő gyülekezetépítő elméletet és annak gyakorlati visszaigazolását magába foglaló munkáitól.²⁶ Ebben az „elköszönésben” persze nem lehet hermetikus határokat húzni, hiszen a lentebb tematizált munka tartalma sok esetben összefüggésben van Hendriks fentebb idézett gyülekezetépítési elképzeléseivel.

Így fordulok végül egy számomra másik meghatározó és a gyülekezetépítő munka terén általam fontosnak tartott téma felé, ami az *Élő test. Holland keresztyén vallási közösségek dinamikája*,²⁷ ebben szintén meglátva és kiemelve a saját egyházi helyzetünket is érintő tanulságokat. Igaz, mintegy másfél évtizede született meg ez a tanulmánykötet, de azt gondolom, hogy alapvető üzenete van a gyülekezetépítés terén fáradozni kívánó, a hivatás végzésére készülő, az azt gyakorló vagy éppen egy nagyobb egyháztestet vezető lelkésznevezdek és az adott gyülekezet érintettjei számára.

Miért tartom fontosnak ennek a többszerzős könyvnek a mondanivalóját? Ezt a szerzők által használt képpel így tudom összegezni: Egy keresztyén gyülekezet magán hordozza az emberi, fizikális élet fő jellemzőit a születés → növekedés → kontinuitás (termékeny életközép) → revitalizáció (lassan a nyugdíj felé) → elmúlás folyamatát, életszakaszait illetően.

²⁶ Hendriks a jelentősebb gyülekezetépítésre vonatkozó könyveit 1990–2013 között jelentette meg.

²⁷ BROUWER, Rein – GROOT, Kees de – ROEST, Henk de – SENGERS, Erik – STOPPELS, Sake (2007): *Levend lichaam. Dynamiek van christelijke geloofsgemeenschappen in Nederland*. Kampen, Uitgeverij Kok.

Ez a hasonlat megszólít engem, és elgondolkodtat, mert saját múltbeli gyülekezeti lelkészi tapasztalataimat látom ebben visszaigazolódni. Persze tudjuk, egyetlen hasonlat sem tökéletes. Mint ahogy az emberi életszakasz és egy adott gyülekezet élethelyzete, az ebből adódó valóságértelmezés összehasonlítása sem fedi teljesen egymást. De térjünk a lényegre.

Az imént felsorolt emberi életből vett példa alapján sorba vett gyülekezeti életszakaszokat, ezek dinamikáját a szerzők négy alapszempontból vizsgálják. Ezek: a kontextus, az identitás és kultúra, a struktúrák és eszközök, valamint a vezetés szempontjai.

Mit jelent ez a négy alapszempont az adott gyülekezet életállapotára, valós helyzetértelmezésére vonatkozóan? Melyek a központi kérdések és az adott életszakaszból fakadó (vagy lehetséges) feszültségek és fókuszpontok?

Mintaként vegyük a gondolatpárhuzam alakításához például a születő (új) gyülekezet példáját.

- Mit jelenthet a *kontextus* egy új, az alapítással foglalkozó gyülekezet számára? Beilleszkedik abba, vagy azzal szinte szembe helyezkedve tudomást sem vesz róla? Területalapú vagy mentális gyülekezet legyen?²⁸ Elengedhető-e a klasszikus gyülekezeti modell ebben a kontextusban?

- Miben más egy születő, alakuló gyülekezet az adott kontextusban, *identitásában és közösségi kultúrájában* más, a kontextus adta vallási vagy társadalmi közösséggel összehasonlítva? Miben kínál identitása kapcsán többet vagy mást egy hétközi vagy ünnepnap, egyéb, helyi szinten is meglévő „szabadidős” kínálathoz képest? Személyes megtérésre koncentráló vagy egy önzetlen (feltétel nélküli befogadó) jelenlétre? Csak arra és azért vagyunk, hogy az „Isten-tudat” el ne vesszen, hanem itt legyen velünk. Mintegy „prevenációs” identitással. Meghatározott célcsoportokra vagy mindenkire koncentrálna adódjon össze az identitás- és közösségi kultúra?

- Milyen szervezeti / közösséget formáló *struktúrákat és eszközöket* használ egy születő közösség ahhoz, hogy „megszülethessen és életre kaphasson” azon a helyen, ahol eddig ilyen nem volt? Azaz: a „semmitől” hogyan lesz gyülekezet a szervezeti és

²⁸ Vallásszociológiai szempontok szerint a területalapú gyülekezeti forma azt jelenti, hogy egy adott földrajzi terület adja a gyülekezet határait, és a tagok innen várhatók. A mentális alapú gyülekezet földrajzi „határok nélkül” várja a lehetséges gyülekezeti tagokat, a közösség sajátos lelki (spirituális) tartalma, vonzereje alapján.

strukturális összefüggéseket figyelembe véve? Valami egészen más úton vagy a megszokottakat megtartva építkezünk? Kiscsoportok vagy nagy, közösségi gyülekezeti alkalom a strukturális cél? Ökumenikus nyitottsággal mindenki felé, feladva a felekezeti sajátosságot? Vagy csak felekezeti nyitottsággal?

- Milyen egyéni és testületi *vezetési sajátosságokat* kíván egy születő gyülekezet? Mire kell egy ilyen élethelyzetben figyelni a vezetőnek, a vezetői stílusnak és vezetői személyes adottságoknak? A vezető fontossága, mint aki karizmatikus és „vállalkozó” személyiségi karakterjegyekkel bír. Önkéntesek vagy specialisták munkájára hagyatkozás a cél elérése érdekében?

Hasonló szempontok alapján közeledhetünk minden – fentebb már felsorolt – élethelyzetű gyülekezethez, adott élethelyzetben átgondolva mindegyik elemét a mintaként bemutatott, születő gyülekezetre illesztett szempontrendszer, gondolatsor figyelembevételével.

A fentiek alapján számomra fontos kérdés marad, hogy mit látunk egy adott egyházi közösség életszakasza és az ott szolgáló lelkész életszakasza között? Van-e találkozási felület, vagy inkább óriási tartalmi távolság? Mit üzenhet egy ötven év feletti, átlagos életkorfajú gyülekezet revitalizációs életszakasza egy közöttük a pályát kezdő vagy éppen a növekedés, a kiteljesedő lelkészi életszakasz kapcsán? Hogyan lesz ebből találkozás?

Tudom, nem vagyunk abban a helyzetben, hogy minden esetben egy adott helyzetre mért – jól szinkronizált – megoldást találjon az egyházi vezető vagy egy adott lelkész, ill. gyülekezet. Nem is ez az elsődleges cél. Véleményem szerint sokkal fontosabb ebben az, hogy átlássam: kik között, milyen életciklusú gyülekezettel van dolgom a saját életciklusom összefüggésében, figyelve arra, hogy: ez a helyzet milyen identitású közösséggel kapcsolja össze az én lelkészi identitásom? Milyen szervezeti kultúrára vagy vezetői jelenlétre van szükség ahhoz igazodva, akik között végzem a munkám? Milyen életciklusában él az adott gyülekezet hozzám viszonyítva? Hogyan találjuk meg egymással az építő érintkezési felületet?

Azt gondolom, ennek valamilyen mértékű komolyan vétele segíthet abban, hogy kezelhetőbb legyen akár a pályán való túl korai megfáradás vagy éppen a pályaelhagyó lelkészek kérdésköre. Természetesen tudom azt is, hogy egy ilyen kérdésnek nem ez az egyetlen lehetséges megoldása, amit ennek a gyülekezetépítésre vonatkozó könyvnek a tanulságaként levontam. De lehet, hogy ez egy olyan szempont, ami sokaknak mentőöv lehet egy adott helyzetben.

Végül

A gyülekezetépítés témáját mint gyakorlati teológiai részterületet nem azért vettem elő, mintha ez az egyház jövője számára egyedüli „üdvösségszerző” értékkel bírna. Ugyanakkor komolyan veszem ennek a számomra fontos üzenetmozzanatait az elmúlt fél évszázad egyházon belüli „fókuszváltásai” tükrében. Tettem ezt úgy, hogy mindeközben a fenti modellek és utak számomra is iránymutatók voltak. De számoltam azzal is, hogy másoknak más utak a járható utak és lehetőségek saját közösségeik élethelyzetének alakítására.

Amit ezekből megtanulhattam, azt adott helyzetben igyekeztem a gyakorlatba is átültetni. Ez azonban tőlem is folyamatosan azt várta el, hogy tudjam, ki vagyok, önmagamban hol tartok az adott helyen, mielőtt erre másokat szerettem volna ráébreszteni. Azaz Hendriks gondolatát idézve: a gyülekezetépítés akkor hiteles, ha mások instruálását először önmagam konstruálásával kezdem. Egy önmagával szemben is kritikus egyház és annak vezetése tud csak hitelesen investálni a jövő egyháza érdekében – nem feledve, hanem folyamatosan szemmel tartva az alapkérdést: „Az Úr szerinti gyülekezet vagyunk-e?” Ez pedig nemcsak a látszat, hanem a valós és hiteles tartalom kérdése is.

Felhasznált irodalom:

- BROUWER, Rein – GROOT, Kees de – ROEST, Henk de – SENGERS, Erik – STOPPELS, Sake (2007): *Levend lichaam. Dynamiek van christelijke geloofsgemeenschappen in Nederland*. Kampen, Uitgeverij Kok.
- HENDRIKS, Jan (2014): *Goede wijn. Waarderende gemeenteopbouw*. Utrecht, Uitgeverij Kok.
- MÖLLER, Christian (2004): *Einführung in die Praktische Theologie*. Tübingen, A. Francke Verlag.
- OSMER, Richard (2008): *Practical Theology. An Introduction*. Eerdmans.
- STOPPELS, Sake (2009): *Voor de verandering. Werken aan de vernieuwing in gemeente en parochie*. Zoetermeer, Boekencentrum.